

*До спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.05 в Національній
академії внутрішніх справ
ДП-680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1*

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Сергєєвої Діани Борисівни на дисертацію Білоконя Руслана Михайловича “Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи”, подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Актуальність теми дисертації. Проблеми кримінальної процесуальної відповідальності завжди були актуальними для практики застосування процесуальних норм у діяльності правоохоронних органів та суду. Шкода, яка заподіюється внаслідок зловживання процесуальними правами, унеможливує нормальний, визначений кримінальним процесуальним законодавством, рух кримінального провадження.

Відомо, що метою зловживання правом досить часто є затягування строків досудового розслідування або судового розгляду шляхом зволікання з виконанням окремих процесуальних дій чи прийняття процесуальних рішень. Зловживання процесуальними правами зумовлює додаткові затрати часу, сил, ресурсів для повернення кримінальних процесуальних правовідносин у законне русло, що спричиняє ускладнення у функціонуванні органів та осіб, які здійснюють кримінальне провадження.

Таким чином, внаслідок зловживання процесуальними правами спричиняється шкода кримінальним процесуальним правовідносинам, яка полягає в унеможливленні досягнення завдань кримінального провадження щодо швидкого та повного розслідування і судового розгляду (порушується нормальний, визначений КПК України порядок руху кримінального провадження).

Варто також зауважити, що тривожною є тенденція останніх років, коли

ВДЗР НАВС		
Вх. №	1044	
06	03	20 18 р
кількість аркушів:		
осн. док.	21	додаток -

зловживання процесуальними правами стає правилом правозастосування. Так, окремі фахівці пропонують навіть ввести у науковий обіг термін «процесуальна диверсія».

Отже, проблема полягає в тому, що внаслідок зловживання кримінальним процесуальним правом спричиняється шкода кримінальним процесуальним правовідносинам, а в законі не завжди закріплена заборона (протиправність) їх вчинення та можливості застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності за ці діяння.

Відтак цілком закономірно, що пошук шляхів удосконалення інституту кримінальної процесуальної відповідальності є предметом активних наукових дискусій. Зокрема проблема кримінально-процесуальної відповідальності вперше привернула увагу науковців-процесуалістів у 70-х роках ХХ сторіччя та досліджувалася в працях Г.М. Ветрової, А.Я. Дубинського, П.С. Елькінд, З.З. Зінатулліна, З.Ф. Ковріги, В.М. Корнукова, Ф.М. Кудіна, Я.О. Мотовиловкера, І.Л. Петрухіна, М.С. Строговича, Г.Ж. Сулейменової, Н.О. Чечіної та ін.

Вагомий науковий вклад у розроблення зазначеної проблематики зробили: Ю.П. Аленін, О.В. Андрушко, І.В. Бабій, А.А. Благодир, Д.Л. Василенко, Г.П. Власова, Л.В. Гаврилюк, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевий, Н.С. Карпов, О.В. Капліна, Л.М. Лобойко, Т.О. Лоскутов, В.Т. Маляренко, Л.М. Москвич, А.В. Мурзановська, В.В. Назаров, В.Т. Нор, О.М. Овчаренко, А.М. Падалка, М.А. Погорецький, В.В. Рожнова, С.М. Смоков, С.М. Стахівський, О.Ю. Татаров, Е.Є. Томін, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова, О.Ю. Хабло, А.Я. Хитра, В.Д. Чабанюк, А.О. Штанько, О.Г. Шило, М.Є. Шумило та ін.

На сьогодні наша держава ментально “перейшла” в іншу епоху, де істотно трансформувалися більшість традиційних процесуальних інститутів та практика їх застосування в умовах демократизації національного судочинства відповідно до радикально нового, європейського зразка кримінального процесуального законодавства. Все це вимагає проведення серйозних теоретичних досліджень феномену досудового провадження з переглядом існуючих і усвідомленням нових, прогресивних наукових концепцій, формуванням адаптованої до сучасних

вимог методології та оволодіння нею практикою. Зрозуміло, що більшість доктринальних положень кримінального процесуального права, сформульованих радянськими та українськими вченими на основі КПК 1960 р., залишатимуться фундаментом і для сучасної теорії. Проте новації кримінального процесуального законодавства вимагають як теоретичного переосмислення традиційних для теорії кримінального судочинства проблем на новій практичній основі, так і розв'язання нових, які об'єктивно виникли під впливом таких трансформацій.

Власне, спробу проаналізувати найбільш актуальні проблеми досудового провадження в “оновленому” правовому полі з урахуванням сучасних потреб практики і зробив дисертант у своєму дослідженні. Саме тому є всі підстави для висновку про актуальність обраної дисертантом теми для свого дослідження. Актуальність роботи підкреслюється й тим, що обрана тема дослідження відповідає як загальнодержавним, так і відомчим пріоритетам стосовно забезпечення реформи органів кримінальної юстиції в Україні (стор. 7).

З цих міркувань є підстави для твердження, що обрана дисертантом тема для дослідження докторського рівня має комплексний і пріоритетний характер, важливе теоретичне та прикладне значення, а отже, й безперечно високий рівень актуальності.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості є обґрунтованими і переконливими. При їх обґрунтуванні дисертантом використано широке коло вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, законодавство та інші нормативні акти (перелік їх складає 430 найменувань), достатньо репрезентативний емпіричний матеріал (узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів України; рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України; постанови Пленуму Верховного Суду України; судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; статистичні та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Вищого спеціалізованого суду України з

розгляду цивільних і кримінальних справ; результати вивчення 195 матеріалів кримінальних проваджень; зведені дані опитування 250 слідчих Національної поліції Київської, Житомирської, Полтавської, Херсонської, Тернопільської областей та м. Києва (протягом 2016–2017 років). Досить позитивним є використання дисертантом власного досвіду практичної роботи у правоохоронних органах.

При цьому слід відзначити, що наукові джерела використані переважно критично – з глибоким аналізом, полемікою та аргументацією власного підходу до тих чи інших положень, висновків чи пропозицій їх авторів. Вміле використання широкого спектру методів наукового пошуку також позитивно вплинуло на обґрунтованість сформульованих дисертантом наукових положень і висновків. Використовувалися як загальнонаукові (діалектичний, спостереження, опису, порівняння, класифікації), так і спеціальні методи наукового пошуку, що є характерними для досліджень у галузі права у тому числі: історико-правовий, системно-структурний, формально-логічний, догматичний метод та метод аналізу визначень, формально-юридичний, порівняльно-правовий, логіко-нормативний та моделювання, соціологічний та ін. Використання зазначених методів не може позитивно не вплинути на обґрунтованість і достовірність результатів дослідження.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, що виносяться на захист. Комплексне опрацювання, системний аналіз норм кримінального процесуального права, з'ясування генезису наукових поглядів та законодавства щодо кримінально-процесуальної відповідальності, вивчення та аналіз проблем практичної діяльності (не лише вітчизняних, але й зарубіжних) – все це дало можливість дисертантові сформулювати наукові положення, що відзначаються достовірністю, а також аргументувати низку важливих положень, що характеризуються науковою новизною.

Вони збагачують теорію кримінального процесуального права, впливають на формування сучасної моделі кримінального судочинства, підвищують ефективність застосування норм КПК України в практичній діяльності суду й правоохоронних органів, й цим самим сприяють вирішенню насамперед такого

завдання кримінального процесу, як швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, а жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу.

До найбільш вагомих наукових положень дисертанта, що характеризуються новизною або її елементами, відносимо такі:

- визначено два види кримінально-процесуальної відповідальності: каральну (штрафну) та відновлювальну (компенсаційну), а також розроблено класифікацію кримінально-процесуальної відповідальності на підставі різних критеріїв (процесуальний статус суб'єкта, стадії кримінального провадження, функції відповідальності, фактичні підстави застосування, характеристика заходів примусового характеру, процесуальна форма застосування);

- доведено доцільність уніфікації наслідків неприбуття на виклик суду різних учасників кримінального провадження та визначена можливість одночасного накладення як грошового стягнення, так і відшкодування витрат, зумовлених відкладанням судового засідання (основний та додатковий заходи відповідальності);

- запропоновано висновок про те, чи є конкретний учасник кримінального провадження суб'єктом накладення грошового стягнення у разі неприбуття на виклик, пов'язати з наявністю в нього відповідного процесуального обов'язку;

- визначено систему та ієрархію заходів кримінально-процесуальної відповідальності, які слід застосовувати до порушників порядку судового засідання: попередження (при порушенні вперше), грошове стягнення чи видалення (при повторному порушенні), затримання (в разі невиконання рішення суду про видалення);

- обґрунтовано, що в разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, покладених на нього під час обрання неізоляційного запобіжного заходу, заходом кримінально-процесуальної відповідальності має бути зміна запобіжного заходу на більш суворий, а не накладення грошового стягнення;

- удосконалено поняття кримінально-процесуальної відповідальності, як виду юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні до учасника кримінального провадження, який вчинив кримінальне процесуальне правопорушення чи зловживання процесуальними правами, санкції кримінальної процесуальної норми, яка передбачає покладання нових або додаткових обов'язків (позбавлення процесуальних прав) та забезпечується процесуальним примусом у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку;

- на основі визначення співвідношення примусу, санкції і кримінально-процесуальної відповідальності встановлено, що міра кримінально-процесуальної відповідальності визначається санкцією кримінальної процесуальної норми, а реалізація кримінально-процесуальної відповідальності здійснюється шляхом застосування кримінального процесуального примусу та ін.

Немало наукових положень віднайшли у дисертації свій подальший розвиток (стор. 29-30) і також характеризуються оригінальністю та в цілому є внеском до науки кримінального процесуального права.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Дисертантом виконано вимоги, що ставляться МОН України до цього виду наукових робіт стосовно обґрунтування актуальності теми дослідження та його методів у вступі. Ним обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, бачення шляхів та форм їх упровадження і апробації; наведено характеристику публікацій дисертанта з відображенням основних положень наукового дослідження. Наступні розділи дисертації поєднані загальною метою дослідження (стор. 22-23) і в них відповідно до плану дослідження розкривається його об'єкт і предмет.

У розділі першому «Концептуально-теоретичні засади інституту кримінально-процесуальної відповідальності» дисертант характеризує концептуальні теоретичні засади інституту кримінально-процесуальної відповідальності. Особлива увага приділяється генезі вітчизняного законодавства та наукових поглядів щодо розуміння сутності кримінально-процесуальної

відповідальності, аналізу відповідного інституту в контексті його співвідношення з соціальною: юридичною та процесуальною відповідальністю.

Характеризуючи етапи наукового розроблення проблеми кримінально-процесуальної відповідальності, автор виділяє етап постановки проблеми – 1973 рік, коли вперше П.С. Елькінд та Н.О. Чечіна висунули гіпотезу про те, що юридична відповідальність є проблемою у тому числі й процесуального права («Об уголовно-процессуальной и гражданской процессуальной ответственности»); 1974–1988 роки – час активного дослідження проблеми кримінально-процесуальної відповідальності у монографічних та дисертаційних дослідженнях (Г.М. Ветрова, З.Ф. Ковріга, Г.Ж. Сулейменова та ін.); з 2002 року й по теп. час – відновлення уваги вчених до питання кримінально-процесуальної відповідальності (О.В. Андрушко, Л.В. Гаврилюк, А.В. Мурзановська, В.В. Рожнова, О.М. Овчаренко, Е.Є. Томін, Л.Д. Удалова, О.Ю. Хабло).

Чимало уваги відводиться аналізу пам'яток права, у яких містилися положення кримінально-правової відповідальності, зокрема Руської Правди, Литовським статутам, “Правам, за якими судиться малоросійський народ”, Статуту кримінального судочинства 1864 р., КПК 1922, 1927 та 1960 років та ін.

У підрозділі 1.2 дисертації концептуальний аналіз інституту кримінально-процесуальної відповідальності здійснюється через призму дослідження проблем відповідальності в такій послідовності: соціальна відповідальність → юридична відповідальність → процесуальна відповідальність → кримінально-процесуальна відповідальність. Адже саме такий підхід сприяє повному та всебічному розкриттю сутності цього правового феномену та дозволяє уникнути тих помилок, яких припускаються вчені при розгляді відповідальності як проблеми окремих галузей права.

При цьому автор веде коректну полеміку із вітчизняними та зарубіжними правниками, аргументовано відстоює свою наукову позицію щодо розуміння сутності названих видів відповідальності.

Підкреслюється, що кримінально-процесуальна відповідальність тісно пов'язана із санкцією кримінальної процесуальної норми, втім ці поняття не є тотожними, адже реалізація кримінально-процесуальної відповідальності не

вичерпується лише реалізацією санкції процесуальної норми. Аналізується також підхід, відповідно до якого процесуальна відповідальність є засобом забезпечення дотримання вимог кримінального процесуального закону та полягає у застосуванні примусових заходів, визначених санкцією, з метою забезпечення виконання особою покладених на неї процесуальних обов'язків (повноважень) чи належної реалізації процесуальних прав.

Автор робить слушний висновок, що кримінально-процесуальну відповідальність слід характеризувати за допомогою таких складових, як закріплення у санкціях кримінальних процесуальних норм обов'язку зазнати нових чи додаткових обтяжень у разі порушення вимог кримінального процесуального законодавства; невиконання кримінального процесуального обов'язку, який покладался на особу як учасника кримінального провадження, чи зловживання процесуальним правом; наявність рішення уповноваженого органу; застосування заходів процесуального примусу, визначених у санкції кримінальної процесуальної норми; виникнення та розвиток кримінальних процесуальних правовідносин охоронного характеру.

У другому розділі «Загальна характеристика кримінально-процесуальної відповідальності» дисертант насамперед достатньо змістовно та зрозуміло розкрив питання, присвячені співвідношенню понять відповідальність, примус та санкція в кримінальному процесі.

Проаналізувавши різні точки зору, дисертант визначає, що кримінально-процесуальною відповідальністю є як заходи, передбачені каральними (штрафними) санкціями, так і заходи, передбачені правовідновлювальними санкціями. Це твердження обумовлене єдністю таких характеристик, як зміст – є оцінкою уповноважених органів протиправних діянь учасників кримінального провадження; підстави – застосовуються у разі невиконання кримінальних процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження; мета застосування – відновлення процесуальних правовідносин, порушених протиправними діями учасників кримінального провадження, та забезпечення дієвості кримінального провадження, характер процесуальних дій – реалізація пов'язана із застосуванням процесуального примусу. При цьому автор

намагається довести доцільність поділу кримінально-процесуальної відповідальності на два види: 1) каральна (штрафна) кримінально-процесуальна відповідальність; 2) відновлювальна (компенсаційна) кримінально-процесуальна відповідальність.

На думку дисертанта, заходи процесуального примусу, визначені правовідновлювальними санкціями, та заходи процесуального примусу, визначені штрафними (каральними) санкціями, є різновидом примусових заходів кримінально-процесуальної відповідальності. При цьому правовідновлювальні заходи пов'язані із реалізацією відновлювальної (компенсаційної) відповідальності, а штрафні – з реалізацією каральної (штрафної) відповідальності.

Автором констатується, що як в кримінальній процесуальній науці, так і серед практиків відкритим залишається питання щодо того, кого слід вважати суб'єктами кримінально-процесуальної відповідальності, а до кого така відповідальність не застосовується. Дисертант доводить, що суб'єктами кримінально-процесуальної відповідальності є не лише особи, які залучаються до кримінального провадження (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт, спеціаліст, перекладач, заставодавець, поручителі, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, представник, законний представник, особи, присутні у залі судового засідання тощо), а і посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя).

Слушними виглядають пропозиції дисертанта поділяти відповідальність як соціальний феномен на підставі таких критеріїв: 1) за видами норм, які визначають спосіб впливу на порушника приписів соціальних норм – моральна, релігійна, політична, партійна, економічна та юридична відповідальність; 2) залежно від внутрішнього чи зовнішнього аспекту та часового виміру (за сутнісним змістом): відповідальність за теперішнє чи майбутнє (позитивна, перспективна відповідальність) – система відповідей особи на вимоги суспільства (особиста відповідальність – відповідність перед самим собою, своєю совістю); відповідальність за вчинене (ретроспективна, негативна відповідальність) – реакція суспільства на поведінку індивіда (відповідальність особи перед

суспільством).

У розділі третьому «Юридичні, фактичні та процесуальні підстави застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності» дисертації досліджуються юридичні підстави кримінально-процесуальної відповідальності. Автор стверджує, що юридична (правова, формальна) підстава кримінально-процесуальної відповідальності – це кримінальна процесуальна норма, яка є первинним елементом в структурі підстав кримінально-процесуальної відповідальності, де закріплено процесуальні обов'язки суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, порядок їх виконання та заходи відповідальності у разі їх невиконання чи неналежне виконання; норма, що регламентує кримінально-процесуальну відповідальність, – це встановлене державою у кримінальному процесуальному законі формально визначене загальнообов'язкове правило поведінки суб'єктів кримінального провадження, яке забороняє вчинення певних діянь під загрозою застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності. Норма, що регламентує кримінально-процесуальну відповідальність складається із гіпотези, диспозиції та санкції. Особливістю диспозиції норми кримінально-процесуальної відповідальності є те, що вона має бути зобов'язального характеру (норма-правило чи норма-принцип), а санкція – штрафною (каральною) чи правовідновлювальною. Склади кримінальних процесуальних правопорушень можуть бути як конкретизовані, так і узагальнені; закріплення конкретизованих складів кримінальних процесуальних правопорушень та відповідальності за їх здійснення є властивим для охоронних норм кримінального процесуального закону; закріплення узагальнених складів кримінальних процесуальних правопорушень є складним процесом, коли у регулятивних нормах закону визначається можливий порядок реалізації процесуальних прав та повноважень, а в узагальнених охоронних нормах – відповідальність за невиконання чи неналежне виконання цих повноважень. Особливістю узагальнених складів є їх системний (комплексний) характер без деталізації елементів складу процесуального правопорушення.

Глибоко проаналізовано дисертантом значення кримінального

процесуального правопорушення як фактичної підстави кримінально-процесуальної відповідальності. Викладене у підрозділі 3.2. дисертації дозволяє автору стверджувати, що кримінальне процесуальне правопорушення як підстава кримінально-процесуальної відповідальності – це суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння, яке полягає у невиконанні чи неналежному виконанні суб'єктами кримінального провадження кримінальних процесуальних обов'язків, що зумовлює застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності.

Дисертант доводить, що особливістю кримінального процесуального правопорушення є те, що об'єктом посягання є кримінальні процесуальні правовідносини в цілому та права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження зокрема; об'єктивна сторона більшості кримінальних процесуальних правопорушень характеризується формальним складом (наслідок не є обов'язковим елементом); суб'єктом є учасник кримінального провадження, який може нести відповідальність за свої вчинки; суб'єктивна сторона характеризується як умисною, так і необережною формою вини, яку вчені часто намагаються замінити термінами судова чи слідча помилка.

Слушними є й пропозиції дисертанта визначити, що зловживання процесуальним правом, здебільшого, розуміють або як недобросовісне використання суб'єктивного права, або як здійснення права всупереч його призначенню. Заслугове підтримки характеристика зловживання правом як реалізація права всупереч його призначенню. Виділяються основні ознаки зловживання кримінальними процесуальними правами, якими на думку дисертанта, є: невідповідність мети (цілі, наміру) здійснення процесуального права легітимному призначенню цього права, яке переслідував законодавець, наділяючи ним особу; спричинення шкоди кримінальним процесуальним правовідносинам, яка полягає в унеможливленні досягнення завдань кримінального провадження.

Автором визначено, що для для реалізації кримінально-процесуальної відповідальності необхідна єдність всіх трьох підстав: юридичної, фактичної та процесуальної (рішення про застосування заходу кримінально-процесуальної відповідальності). Процесуальною підставою застосування заходів кримінально-

процесуальної відповідальності, за загальним правилом, є ухвала слідчого судді, суду про застосування конкретного виду та обсягу заходу кримінально-процесуальної відповідальності, яка виноситься за результатами встановлення фактичних даних, що свідчать про наявність в діянні учасника кримінального провадження складу кримінального процесуального правопорушення.

Розділ четвертий дисертації має назву **«Заходи кримінально-процесуальної відповідальності майнового характеру»** та складається з чотирьох підрозділів, у яких охарактеризовано грошове стягнення та відшкодування процесуальних витрат як заходи кримінально-процесуальної відповідальності, визначено перспективи вдосконалення їх правового регулювання.

В підрозділі 4.1. дисертант насамперед достатньо змістовно та зрозуміло розкрив питання, присвячені грошовому стягненню як заходу забезпечення кримінального провадження, який полягає у застосуванні до учасників кримінального провадження кримінально-процесуальної відповідальності шляхом накладення штрафних санкцій за невиконання чи неналежне виконання кримінального процесуального обов'язку.

Слушними виглядають пропозиції дисертанта щодо вдосконалення процесуальної форми як накладення грошового стягнення: так і звільнення від накладення грошового стягнення при наявності поважних причин неприбуття на виклик, невиконання інших обов'язків, які покладалися на особу при застосуванні запобіжного заходу.

Автор обґрунтовує необхідність розширення кола підстав та суб'єктів накладення грошового стягнення шляхом збільшення переліку осіб, на яких грошове стягнення може накладатися в разі неявки за викликом, та закріплення нових складів кримінальних процесуальних правопорушень, які будуть підставою накладення грошового стягнення.

Є підстави погодитися з висновком дисертанта і щодо необхідності внесення низки змін та доповнень до КПК України, зокрема до ч. 2 ст. 93, ч. 1 ст. 132, ч. 4 ст. 100, ч. 1 ст. 144 КПК України та інших.

Процесуальна форма відшкодування витрат як заходу кримінально-

процесуальної відповідальності, на думку дисертанта, також потребує вдосконалення в частині: розширення переліку учасників кримінального провадження, на яких має покладатися обов'язок відшкодування витрат, обумовлених їх неявкою до суду; визначення можливості одночасного накладення як грошового стягнення, так і відшкодування витрат, зумовлених відкладанням судового засідання. В такому разі ці заходи кримінально-процесуальної відповідальності слід розглядати як основний та додатковий, де грошове стягнення (основний) накладається в будь-якому разі неприбуття на виклик, а відшкодування витрат (додатковий захід) застосовується, якщо неприбуття до суду зумовило додаткові витрати, пов'язані з відкладанням судового засідання.

Розділ п'ятий «Заходи кримінально-процесуальної відповідальності немайнового характеру» присвячений заходам кримінально-процесуальної відповідальності немайнового характеру, у ньому дисертант розкриває зміст зміни запобіжного заходу на більш суворий та характеризує відповідальність учасників кримінального провадження за порушення порядку у залі судового засідання.

Проаналізувавши різні точки зору, дисертант формулює підстави зміни запобіжного заходу на більш суворий та пропонує закріпити як загальне правило застосування запобіжних заходів як наслідок невиконання кримінальних процесуальних обов'язків, які покладаються на підозрюваного, обвинуваченого під час застосування щодо них неізоляційних запобіжних заходів, доповнивши ч. 5 ст. 194 КПК України положенням відповідного змісту.

На основі системного аналізу законодавства, теоретичних напрацювань вчених та практиків, дисертант групує фактичні підстави застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності до порушників порядку судового засідання за такими ознаками: 1) залежно від характеристики правил поведінки, які порушуються: порушення процесуального порядку здійснення судочинства, порушення громадського порядку у приміщенні суду, невиконання розпоряджень головуючого; 2) залежно від впливу порушень на хід судового засідання: діяння, які не перешкоджають розгляду справи в суді (головуючий в окремих випадках

може дозволити їх не виконувати), та діяння, які перешкоджають здійсненню правосуддя.

Цілком вірно дисертант звертає увагу на те, що заходи до порушників порядку судового засідання мають застосовуватися не лише під час судових інстанцій, а і під час досудового розслідування при розгляді слідчим суддею відповідних клопотань. Дисертантом запропоновано закріпити положення, які визначають порядок застосування заходів до порушників порядку судового засідання, в другому розділі КПК України серед норм загальної частини, доповнивши перелік заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК України) пунктом 7¹ «Заходи до порушників порядку судового засідання», визначивши в окремій главі вказаного розділу підстави та порядок їх застосування.

Висловлена дисертантом і власна позиція щодо видалення з зали судового засідання як заходу кримінально-процесуальної відповідальності як учасників судового засідання, так і інших осіб. Автор доводить, що у разі порушення порядку захисником чи прокурором щодо них слід передбачити можливість накладення грошового стягнення у більшому розмірі, ніж до інших осіб, які порушили порядок в залі судового засідання. Перекладач та законний представник не можуть бути видалені з зали судового засідання без їх заміни. У разі порушення свідком, спеціалістом чи експертом порядку в судовому засіданні до них доцільно застосовувати не видалення з зали судового засідання, а накладення грошового стягнення. У разі повторного невиконання присяжним обов'язку щодо додержання порядку в судовому засіданні, він має бути усунутий від участі в розгляді справи з накладенням грошового стягнення.

Таким чином, аналіз дисертації дає підставу констатувати, що вона є цілісним і завершеним дослідженням актуальної для науки кримінального процесуального права проблеми – кримінально-процесуальної відповідальності. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і пропозиції спрямовані на удосконалення чинного кримінального процесуального права, практики його реалізації у якісно нових умовах життя нашої держави та трансформації кримінального судочинства.

Зрозуміло, що не зі всіма висновками і положеннями, що містяться в дисертації, можна погодитися і це стане предметом дискусії, але дисертантові не можна відмовити у розумінні піднятих ним проблем, послідовності та логіці їх дослідження, власного бачення щодо їх вирішення, толерантності щодо висловлених в літературі інших точок зору, а також простоти і чіткості викладу думок.

Теоретична та практична значимість одержаних результатів підтверджується відповідними актами впровадження і полягає у тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть використовуватись у різних галузях діяльності, а саме: – *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України з питань застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності (лист до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 24 листопада 2017 р. № 46/89 ВР);

– *правозастосовній діяльності органів досудового розслідування* – у процесі розроблення та вдосконалення відомчих нормативно-правових актів та безпосереднього використання розроблених методичних рекомендацій слідчими Національної поліції під час вирішення питань щодо застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності (акт впровадження Головного слідчого управління МВС України від 01 жовтня 2015 р.);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, а також під час проведення різних видів занять із таких дисциплін: «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів», «Організація досудового розслідування», «Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих (розшукових) дій», «Судове провадження у кримінальному процесі» (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України від 10 вересня 2015 р., Національної академії внутрішніх справ від 30 вересня 2015 р., Донецького юридичного інституту МВС України від 21 жовтня 2015 р., Львівського державного університету внутрішніх справ від 16 червня 2017 р.).

Разом з тим, позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, необхідно відзначити, що воно містить також положення, висновки і пропозиції дискусійного характеру, що вимагають додаткової аргументації. Деякі з них, як видається, є більш ніж дискусійними і з ними не можна цілком погодитися з наступних міркувань.

Зауваження 1. У підрозділі 1.1. «Становлення й розвиток законодавства та наукових поглядів щодо розуміння сутності кримінально-процесуальної відповідальності» дисертант проаналізував генезу та стан наукового розроблення проблеми кримінально-процесуальної відповідальності, після чого в історичній ретроспективі дослідив розвиток кримінального процесуального законодавства щодо правової регламентації інституту кримінально-процесуальної відповідальності. Водночас, на думку офіційного опонента, дисертант не зовсім логічно, послідовно й систематично використав і застосував історико-правовий та формально-юридичний методи дослідження при розкритті сутності цього підрозділу, оскільки наукові погляди щодо розуміння сутності кримінально-процесуальної відповідальності, які автор наводить у першій частині цього підрозділу, формувалися безпосередньо на підставі відповідних норм кримінального процесуального законодавства, що діяли у відповідний історичний період. Тому в межах цього підрозділу автору потрібно було б досліджувати питання становлення та розвитку кримінального процесуального законодавства щодо правової регламентації інституту кримінально-процесуальної відповідальності й з урахуванням відповідних норм кримінального процесуального законодавства, яке діяло у відповідному історичному періоді, аналізувати стан наукового розроблення проблеми кримінально-процесуальної відповідальності. Розкриття сутності підрозділу 1.1 у такому аспекті дало б змогу дисертанту належним чином з'ясувати відповідні історичні та правові передумови становлення та розвитку інституту кримінально-процесуальної відповідальності.

Окрім того, підрозділ 1.1 видавався більш логічно-завершеним, як би дисертант у кінці цього підрозділу сформулював відповідні висновки, які автор наводить лише у заключних висновках до розділу 1 (стор. 116-118 дис.).

2. На стор. 115 дис. дисертант виокремлює складові кримінально-процесуальної відповідальності, якими, на його думку, є: 1) закріплення у санкціях кримінальних процесуальних норм обов'язку зазнати нових чи додаткових обтяжень у разі порушення вимог кримінального процесуального законодавства; 2) невиконання кримінального процесуального обов'язку, який покладался на особу як учасника кримінального провадження, чи зловживання процесуальним правом; 3) наявність рішення уповноваженого органу; 4) застосування заходів процесуального примусу, визначених у санкції кримінальної процесуальної норми; 5) виникнення та розвиток кримінальних процесуальних правовідносини охоронного характеру.

На підставі чого ним формулюється поняття кримінально-процесуальної відповідальності як вид юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні до учасника кримінального провадження, що вчинив кримінальне процесуальне правопорушення чи зловживання процесуальними правами, санкції кримінальної процесуальної норми, яка передбачає покладання нових або додаткових обов'язків (позбавлення процесуальних прав) та забезпечується процесуальним примусом у встановленому кримінальним процесуальним законом порядку.

Якщо докладно проаналізувати виокремлені дисертантом складові кримінально-процесуальної відповідальності та саме поняття кримінально-процесуальної відповідальності, то можна побачити, що вони між собою не в повній мірі логічно кореспондуються (наприклад, автор зазначає, що кримінально-процесуальна відповідальність - це вид юридичної відповідальності, водночас серед виокремлених ним ознак цього поняття така складова як вид юридичної відповідальності не визначена), а окремі складові взагалі не відображені у відповідному понятті (наприклад, наявність рішення уповноваженого органу; виникнення та розвиток кримінальних процесуальних правовідносини охоронного характеру).

3. На стор. 335-336 дис. автор досліджує проблему невиконання запитів слідчого щодо видачі речей, документів, відомостей у кримінальному провадженні та цілком слушно зазначає, що за невиконання законних вимог слідчого щодо надання речей чи документів відповідальність не визначена ні в

КПК України, ні в КУпАП. На підставі чого ним пропонується доповнити ч. 2 ст. 93 КПК України реченням такого змісту: «У разі безпідставної відмови вказаних осіб у наданні слідчому чи прокурору витребуваних речей, документів, відомостей, надання завідомо недостовірних відомостей чи не в повному обсязі, порушення встановлених законом строків їх надання, на них накладається грошове стягнення від 1 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб».

На сьогодні ця проблема дійсно є досить актуальною, водночас дисертант при формулюванні запропонованих ним пропозицій не в повній мірі дослідив відповідні підстави таких відмов. Автору потрібно було врахувати той факт, що в переважній більшості випадків слідчі при направленні відповідних запитів необґрунтовують їх належними і достатніми доказами, які б давали підстави для витребування відповідних речей і документів та їх можливості використання у кримінальному процесуальному доказуванні.

У той же час, на думку офіційного опонента, запропонована автором пропозиція щодо закріплення відповідної відповідальності у ч. 2 ст. 93 КПК України видається в певній мірі дискусійною, оскільки якщо йти логікою дисертанта, то адміністративна відповідальність за невиконання вимог адвокатського запиту (ч. 5 ст. 212³ КУпАП) також потрібно визначати у ст. 93 КПК України.

4. На стор. 342 дис. автор пропонує доповнити ч. 1 ст. 132 КПК України абзацом другим такого змісту: «У разі безпідставного невиконання ухвали про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на осіб, які відповідно до ухваленого рішення зобов'язані його виконати, накладається грошове стягнення від 5 до 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб». Водночас, на думку офіційного опонента, незрозумілим є те, як зазначене грошове стягнення як вид кримінально-процесуальної відповідності буде співвідноситися з тими правовими наслідками, що мають більш суворіший і обмежувальний характер та які виникають у разі невиконання окремих ухвал слідчого судді. Наприклад, ст. 166 КПК України передбачено, у разі невиконання ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів слідчий суддя, суд за

клопотанням сторони кримінального провадження, якій надано право на доступ до речей і документів на підставі ухвали, має право постановити ухвалу про дозвіл на проведення обшуку згідно з положеннями КПК України з метою відшукування та вилучення зазначених речей і документів. У зв'язку з цим, під час прилюдного захисту хотілося б почути позицію дисертанта з цього приводу.

5. На стор. 344 дис. автор вважає, що за умисне знищення чи пошкодження речових доказів чи документів стороною, якій такі речі чи документи надані для зберігання, в КПК України слід передбачити кримінально-процесуальну відповідальність у формі накладення грошового стягнення. З цією метою ним пропонується ч. 4 ст. 100 КПК України викласти в такій редакції: «У разі втрати стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу вона зобов'язана повернути володільцю таку саму річ або відшкодувати її вартість. У разі втрати стороною кримінального провадження наданого їй документа вона зобов'язана відшкодувати володільцю витрати, пов'язані з втратою документа та виготовленням його дубліката. У разі умисного знищення чи пошкодження стороною кримінального провадження наданого їй речового доказу чи документа на неї накладається грошове стягнення від 5 до 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб». Як бачимо, дисертант пропонує встановити відповідну кримінально-процесуальну відповідальність як для сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Варто зауважити, що для сторони обвинувачення вітчизняний законодавець докладно регламентував «Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження», затв. постановою КМУ 19 листопада 2012 р. № 1104, водночас порядок зберігання речових доказів стороною захисту у кримінальному провадженні чинним кримінальним процесуальним законодавством України не визначений. У зв'язку з цим, на погляд офіційного опонента, незрозумілим є те, яким чином запропоновані дисертантом пропозиції (зміни до ч. 4 ст. 100 КПК України) будуть реалізовуватися на практиці, якщо чинним кримінальним процесуальним законодавством України не регламентовано порядок зберігання

речових доказів стороною захисту у кримінальному провадженні.

Перелічені зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують дискусії й щодо інших положень і висновків дисертанта, і яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Але ці зауваження переважно мають локальний, переважно дискусійний, характер і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Основні положення, висновки і пропозиції (рекомендації), сформульовані у дисертації, знайшли свій ідентичний виклад у публікаціях дисертанта як монографічного, так і іншого характеру. Опубліковані наукові праці дисертанта з теми його дисертаційного дослідження є вагомим внеском у розвиток науки кримінального процесуального права взагалі, а також цінним порадиником для практичних працівників.

Основні положення дисертації ідентично викладені у авторефераті. Опубліковані дисертантом праці в цілому відображають актуальність обраної теми, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації, а також їх певну новизну і достовірність.

Зміст дисертації цілком відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності, робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною, завершеною роботою. Дослідження виконано зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою. Оформлення дисертації та автореферату в цілому відповідає встановленим ДАК МОН України вимогам.

Проведене дисертантом наукове дослідження має вагомим теоретичне і практичне значення. Для правозастосувальної практики врахування чисельних науково-практичних рекомендацій, сформульованих дисертантом, дасть можливість більш ефективно вирішувати завдання кримінального судочинства. Ефективність впровадження цих рекомендацій у практику засвідчують відповідні акти правоохоронних органів.

Висновок: Дисертація Руслана Михайловича Білокія “Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи” є завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані

результати, що мають концептуальне значення для подальшого розвитку науки кримінального процесу та розв'язують важливу наукову проблему, яка полягає у формуванні теоретико-правових засад кримінально-процесуальної відповідальності.

Дисертація відповідає паспорту спеціальності 12.00.09 - кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, пунктам 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а також Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН № 40 від 12.01.2017 р.

Здобувач – Руслан Михайлович Білокінь, з урахуванням захисту, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

Офіційний опонент –

доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Д. Сергєєва

2 березня 2018 року

Підпис засідача
Вчений секретар
Караульна Н.
02.03.2018

